
HIDAK ÉS PALLÓK

A Kalangya és a magyar irodalom

Indulásakor a Kalangya a „vajdasági kalászok” egybegyűjtésére összpontosított, anélkül hogy irodalmunk kettős, sőt hármas kötődésének jelentőségét kidomborította volna. Programadó cikkében Szenteleky egyrészt a mind „virágosabb, lombosabb” „alföldi akác”-ra, másrészt a jugoszláv irodalom kiváló értékeinek bemutatására helyezte a súlyt¹, ám a magyar irodalommal létesítendő kapcsolatokról s a világirodalmi események figyelemmel kísérésének fontosságáról egyetlen szót sem ejtett. A helyi és a jugoszláviai adottságokat részesítette előnyben, azt a látszatot keltve, mintha zsenge irodalmunk felvirágzását az elszigetelődéstől, kizárólag a rendelkezésre álló erőktől, illetve a hozzájuk igazodó lokális kritériumoktól remélte volna. Nem így volt azonban. Szenteleky, igaz, keményen szembeszállt azokkal a megnyilatkozásokkal, amelyek a Pest-centrikus, egyetemes magyar irodalom nevében csak fanyalgón vették tudomásul az „utódállamok” magyarságának kezdeményeit, vagy ha nem, hát irredenta gesztusokkal siettek azokat „megsegíteni”, ugyanakkor azonban a szellem közösségét, különösen a kelet-közép-európai népek egymásrataltságának tényét egyetlen pillanatra sem vonta kétségbe. Kultúrtervet dolgozott ki², melyben kiemeli, hogy a Duna-medence népeinek jellege, lelkülete között koránt sincs akkora eltérés, mint nyelvük, kultúrájuk különbözősége sejteti, s épp ezért a kölcsönös megismerés közelebb hozhatná őket egymáshoz. Ebből kiindulva, merőben utópisztikus módon, a közeledés útját is kijelöli. A politikai helyzettel, az egyes országok kormányainak törekvéseivel, a történelem során annyiszor egymás ellen uszított Duna-völgyi népekben gyökeret vert előítéletekkel mit sem törődve, olyan könyvsorozatról álmodik, amely öt kötetben Ausztria, Csehszlovákia, Magyarország, Jugoszlávia és Románia népéletével, művelődéstörténetével, kulturális értékeivel foglalkozna, s amelynek akár mottója is lehetne az ugyancsak Szenteleky által megfogalmazott gondolat, miszerint minden, ami egyesíti az embereket, jó és szép, mindaz pedig, ami elválasztja őket, rossz és csúf.³

Az „akác” ápolásának követelménye és a szellemi nyíltság igénye paradox módon egyszerre volt jelen tehát Szenteleky eszmélkedésében, s így a magyar irodalom és a Kalangya kapcsolata eléggé egyoldalúan is alakult az első periódusban. A folyóirat kritikussai, kritikát is író munkatársai több-kevesebb rendszerességgel figyelemmel kísérik a magyarországi könyvkiadást, s néhány elhalványult nevű író művei mellett méltatják Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Kassák Lajos, Zilahy Lajos regényeit, Babits Mihály *Új anthológiáját*, Németh Andor *A párizsi kömmünjét*, maga Szenteleky pedig esszéivel jelöli

meg Arany János halálának ötvenedik évfordulóját.⁴ Ezzel párhuzamosan azonban magyar írók művei csak nagy ritkán bukkannak föl a Kalangya hasábjain, s jórészt azok is valamely apropóhoz kötődnek. Rónai Mihály András költeménnyel köszönti a kalangyás célkitűzéseket⁵, Tápay-Szabó László a dunai kultúrtervre reagál⁶, Fekete Lajos fölfedezettje, Zsigmond János verset tesz közzé⁷, és ez majdnem minden. Érthető persze, hogy a magyar írók színe-java nem sietett fölvenni a kapcsolatot a Kalangyával, sőt talán nem is olvasta a „zsiros Bácska” eme legújabb orgánumát. Fölmerül azonban a kérdés, hogy az örökös kézírathíánnyal küszködő Szenteleky miért nem kutatta az együttműködés lehetőségeit, illetve hogy a Gergely Boriska, Czakó Tibor, F. Galambos Margit formátumú honi dilletánsokat miért nem ellensúlyozta, akár ollózás árán is, jelentős magyar alkotókkal. A kézenfekvőnek tetsző feltevés, mely szerint Szentelekyben mégiscsak a regionalista bezárkózás elve kerekedhetett felül, sehova sem vezet. Szenteleky ugyanis mindenkinél pontosabban tudta, hogy a Kalangya anyagának nagy része alacsony színvonalú, egyszersmind azonban tudta azt is, hogy egy új magyar nyelvű irodalom születésénél bábáskodik. Önérzetét tehát nem máris fölmutatható, „versenyképes” értékek táplálták, hanem a fölismert távlatok, s épp ez gátolta meg abban, hogy szegény rokonként azoknak ajtaján kopogtasson, kik a Kalangyát kezdettől fogva és *csakis* vidéki folyóiratnak tekintették.

Németh Lászlóval azonban mégis kivételt tesz. Amikor 1932 szeptemberében a Tanú első száma megjelenik, azon frissiben reagál a vállalkozásra, s fölajzottságában még a „magyar szellemi erők organizátorának” nevét is elvéli: „Ismered Németh Andor revújét, a Tanút? Nagyszerű! Ő maga írja az egészet, óriási horizont, hetyke bátorság, finom meglátás, sokszínű ötletesség. Nagyon tetszik.”⁸ Nyilvánvaló, hogy Szentelekyt mindenekelőtt a „hetyke bátorság” lepte meg, az, hogy végre feltűnt valaki, aki nemcsak hözöng a magyar irodalmi élet hierarchiája ellen, hanem alkotó módon ellenpontozza is. S ami ennél is számottevőbb: Németh László függetlensége igen erős impulzust adott Szenteleky más jellegű, a lokális adottságok következtében is kisebb sugarú, de ugyancsak függetlenül, önállósulni akaró törekvéseinek. Nem csoda hát, ha tétovázás nélkül kéziratért fordul a „legkiválóbb mai magyar kritikus”-hoz⁹, aki postafordulatával tanulmányt küld neki¹⁰, ellenszolgáltatás-ként csupán annyit kérve tőle, hogy a Kalangyában számoljon be a Tanúról is. Az ismertető nem okoz gondot Szentelekynek, hisz mindennemű méricskélés és megalkuvás nélkül már korábban kialakult nézetét kell papírra vetnie. „Az örök függetlenségi vágy, a semmiféle megalkuvást, a tisztátlan szomszédságot meg nem tűrés csak egy ilyen önálló folyóiratban található magának való tiszta talajt. Németh László, mint minden igaz, elhivatott kritikus, tiszta etikai alapot keres, sőt meg is teremti” – írja a többi között, majd a cikk végén hozzáfűzi még: a „tiszta, bátor hitek csodálatával, a hajszolt, bujkáló igazság örök szerelmével köszöntjük a felgyúlt fényt, a Tanút”.¹¹

Lehet, hogy ezek a szavak ma már kissé túlzónak, sőt hízelgőnek tetszenek, ne feledjük azonban, hogy Szenteleky egzaltációját itt már a közlésre megkapott tanulmány alaptételei is fűtik. Németh László ugyanis a „társadalmat tömeggé süllyesztő”, az emberi egyedeket szolgálalkú gépkerékké degradáló kapitalizmustól éppúgy idegenkedik, mint a „tizenkilencedik század dogma-

tikájával" élő „társadalmi forradalomtól”, az amerikanizmustól éppúgy, mint a szocializmustól, s már ekkor a minőség forradalmát véli célravezetőnek. Egy lehetséges harmadik út alapképletét csillantja meg tehát, amely alapján véve rímel Szenteleky koncepciójával, hiszen a kisebbségi béklyók szorításában ő is a jobb- és baloldali társadalmi mozgalmaktól elzárkózva, köztes úton véli elérhetőnek irodalmunkban a majdani áldásos minőségi szintet. Szenteleky, igaz, nem melenget világmegváltó eszméket, szellemközpontú sziget-situációja azonban mégis messzemenően rokon a Németh Lászlóéval, s alkalmasint elhatalmasodó betegségének tudható be, hogy 1932 őszének ez a kivételes pillanata folytatás nélkül maradt a folyóirat első korszakában.

Amint a Kalangya élére kerül, Szirmai Károly látványos gesztusok nélkül, ám annál türelmetlenebbül hozzálát a színvonalemelés kényes munkájához. Egyrészt, ha nem is következetesen, kiostálja a széplelkek irományait, másrészt pedig, a szigorúbb szerkesztés következtében fokozódó kézírathiányt enyhítendő, megkísérli szorosabbra fűzni a kapcsolatot a magyar és a kisebbségi magyar irodalmakkal. Már 1933 őszén Babits-versek tűnnek föl a lapban, melyeket majd Radnóti Miklós, Áprily Lajos, Szabó Lőrinc költeményei, Kosztolányi Dezső, Szentkuthy Miklós, Veres Péter, Tersánszky Józsi Jenő prózái, Kállay Miklós kritikái követnek hamarosan, sőt Bartók Béla egy írása, 1936 tavaszán pedig, magyarországi szerzők bevonásával, elkészül a Kosztolányi-szám is¹². Kétségkívül impozáns, sőt bizonyos mértékig meglepő ez a névsor, tévedés lenne azonban azt hinni, hogy aktív együttműködés húzódott meg mögötte. A versek, novellák jelentős hányada nem a Kalangya számára készült, esetenként akkor sem, ha Szirmai Károly szentül meg volt győződve róla, hogy intencióit friss, új munkával tisztelték meg odaátrol.¹³

Az érdeklődés egyirányúságáról talán mégis a Kosztolányi-szám tanúskodik mindennél beszédesebben. A „tisztá” irodalom eszményére esküvő Szirmai Károly, ki az Ady-örökséget éppúgy mellőzi, akár József Attila költészetét¹⁴, Kosztolányi Dezső líráját véli mértékadónak. Már 1935 tavaszán különszámot szeretne kiadni a költő születésének ötvenedik évfordulójára, a nemzetiségi szám betiltása, illetve a folyóirat átmeneti befulladására azonban clodázza a terv megvalósítását. Csak az év őszén foglalkozhat ismét elképzelésével. Babits Mihályt, Németh Lászlót, Schöpflin Aladárt, Kállay Miklóst együttműködésre kéri föl, maga pedig hozzálát Kosztolányi-tanulmánya írásához.¹⁵ Meglehetősen keskeny sávon, az elmúlás motívumának kialakulását és módosulásait követve halad előre az életműben, s közben a megszokottnál is nagyobb erővel működteti értekező prózájának „újraalkotó” mechanizmusát. Valahányszor számára fontos versnél, strófánál állapodik meg, nem a mű belvilágát, nem az esztétikai hírérték hordozóit fürkészi, hanem kilép a természet felé, s hangulatos, érzelmektől fűlő képsorokkal próbálja meg rekonstruálni élményeit. Hol nyárvégi, aszályos tájat idéz, az „életmezők” sárga tarlóját, fonnyadtan gubbaszkodó gyümölcsrel, hol időrágta, iromba hegyerincet, melynek díszait „lehordták az évek”, s amint metaforikus sétája végpontját eléri, a Kosztolányi-képen már önarcképnek kontúrjai ütnek át: „Mert nincs semmi fontos az életben, csak a halál. Érette történik minden, a sivár unalom érette mulatja a veszett paripáin az időt, a vak anyai szeretet néki áldozza ujjongva gyermekét. Mikor megszülettünk, valójában eleresztettek, s mi az élethazugság narkózisával egyedül lépkedünk a halál felé.”

Bármennyire elégtelennek látszanak is ma már Szirmai Károly észrevételei, sugallatai, szépírói eszközökkel megkomponált esszéjét a komolyság, az odaadás és az önbecsülés a fölkért „nagyok” írásai fölé emeli. Babits és Kállay az ifjú Kosztolányira emlékezik kurtán, Schöpflin egy máshova szánt „kis értekezésben”¹⁶ lexikon-szócikkek unalmával összegez, s csak Németh László úgyszintén rövid tanulmánya érzékelteti részben Kosztolányi opusának jelentőségét. Hosszas készülődés és várakozás után Szirmainak tehát azt kell tapasztalnia, hogy még a számottevő, potenciálisan csakugyan közös irodalmi ügyek sem válhatnak közössé a Kalangyában, hisz a pesti írók zöme nem a megbeszélte tárgyra figyel és összpontosít, hanem arra, hogy szövege hol fog megjelenni.¹⁷ Érthető hát, hogy hasonló tematikus számot soha többé nem jelentet meg, s 1936 után magyarországi írótól is ritkábban publikál, mint szerkesztői buzgólkodása első időszakában.

Németh László azonban Szirmai Károly idejében is kivétel. A szó szoros értelmében munkatársa lesz a lapnak, s műveivel hathatósan ellensúlyozza az irodalmaink közötti kapcsolatok egyoldalúságát. Azt hihetné az ember, hogy Szirmai Károly, mint annyi másban, Németh Lászlót illetően is kiteljesítője csupán Szenteleky útmutatásainak, holott merőben másról van szó. Már hónapokkal a Kalangya indulása előtt levélben keresi föl ugyanis a novellistaként indult kritikus, s abban a hitben, hogy felkeltheti érdeklődését, megküldi neki *A Mi Irodalmunk Almanachját*. Ettől a pillanattól fogva, kisebb-nagyobb megszakításokkal, jó nyolc éven át leveleznek majd egymással¹⁸, s barátságuk eredményeképpen a Kalangya több ízben is vihart kavarázó Németh-szövegekhez jut.

Megkerülhetetlen a kérdés, vajon miért „szegődött” Németh László a Kalangya mellé. Bizonyos jelekből arra következtethetünk, hogy kizárólag a jugoszláviai magyarság kisebbségi státusa és önismeretének fejletlensége lobbantotta föl segíteni akarása lángjait. Már Szirmai Károlyhoz írt nyílt levelében hangoztatja: „A magyar kisebbségek sorsa attól függ, hogy mennyire tudnak tájékozódni helyzetükben, megismerik-e igazán magukat és környezetüket”, s e fölismerés jegyében örvendetesnek véli, hogy *Ember és szerep* című pályatörténete „éppen egy kisebbségi folyóiratban jelenik meg.”¹⁹ Évtizedekkel később, midőn már az ismert írónak kijáró tisztelet övezi, némi leereszkedéssel jórészt ugyanezt ismétli meg, mondván, hogy az *Ember és szerep* a „kisebbségbe szorult magyarságnak szánt adó”-ként írta vasárnaponként.²⁰ Nincs szándékunkban kétségbe vonni nemes altruizmusát, azt azonban nyomatékosítanunk kell, hogy irodalmunkkal való együttműködése korántsem valamiféle adózással egybekötött atyáskodás égisze alatt bontakozott ki. Szirmainak föltétlenül szüksége volt átlagosnál jobb, nagyobb terjedelmű írásokra, s valószínű, hogy az a komor panaszkodás és görögös fátumosság, mely egész lényét, így levelezését is áthatotta, együttérzéssel elegy kíváncsiságot ébresztett Németh Lászlóban. De ez csak az érem egyik oldala! Mert Németh Lászlót nem a véletlen vagy kivételes érzékenysége képesítette arra, hogy a verbászi cukorgyár tövéből felhangzó jeremiádokat íróársainál megértőbben fogadja, hanem az, hogy a harmincas évek során ő maga is zord izolációba, szellemi kisebbségbe szorult, olyannyira, hogy a *Tanú-évek* közlésekor a Kalangyán kívül már nem volt „magyar folyóirat vagy újság, melybe egyetlen sort” írhatott volna.²¹ A kölcsönös érdekeltség ténye vitathatatlan tehát, bár ehhez nyomban hozzá kell fűznünk azt is, hogy a harmonikus

együttműködést kettejük érdeklődésének és igényeinek különbözősége nemigen tette lehetővé.

Szirmai Károly kezdetben a lehető legközvetlenebbül be szeretné kapcsolni Németh Lászlót irodalmunk vérkeringésébe. Itteni kiadványokról kér tőle kritikát, abban a reményben, hogy szigorú mércéi hathatósan elő fogják segíteni nagyon hiányzó esztétikai értékrendünk kialakulását. Németh László azonban ezt a szerepet nem tudja és nem is akarja vállalni. Ígéri, hogy szívesen lesz segítségünkre a jövőben, s a „hózzá küldött egyes művekkel, ha azok megérdemlik, örömet” foglalkozik, annál inkább, mert a „nyilvános kritika pulpitusáról” leszorították, ám az „adózás” eme formáját sohasem fogja gyakorolni.²² Idővel belátja ugyan, mint már Bori Imre felhívta rá a figyelmet, hogy a „Kalangya és köre nem úgy ’vidékies’, ahogy az első pillanatban látszott”, ez azonban vajmi keveset módosít magatartásán. Amikor Szirmai arra kéri, írja meg legalább levélben a véleményét a *Ködben*-ről, sommás válaszának lényege nemhogy nem segít, hanem éppenséggel érzékenységet talál teli-
be: „Ha Ön nem volna vajdasági író, írhatna, de nem lenne kötelessége, hogy írjon. Ott az.” Írásának ilyesféle rezervátumba utalása nyilván mélyen sértette Szirmai, s részint ebben, részint pedig az *Ember és szerep* határozott Nyugat-ellenességében kell keresnünk annak az okát, hogy nem sokkal a pályatörténet utolsó fejezteinek közzététele után helyet szorított a Kalangyában Szabó Lőrinc cikkének²³, amely, ha mértéktartóbban is, de végső kicsengésében éppannyira elmarasztalja az *Ember és szerep* íróját, mint két esztendővel korábban Babits a Tanúét.²⁴ Ennek viszont, mondanunk sem kell talán, Németh László nem örülhetett. A színpalak mögötti súrlódás természetesen egyáltalán nem csökkenti annak jelentőségét, hogy mégiscsak Szirmai Károly publikálhatta elsőként Németh László önéletrajzi esszéregényeit, melyek a kihívás és az igazságtevés szándékával Pestről Pestre céloztak²⁵, ám ennek ellenére, vagy épp ezért, átmenetileg az érdeklődés fókuszába állították a folyóiratot.

A jugoszláv-magyar államközi kapcsolatok elmélyülése a harmincas évek végétől újabb lendületet adott az együttműködésnek. Végre leomlani látszottak a kölcsönös bizalmatlanság falai, könnyebben lélegezhetett már a jugoszláviai magyar író, odaátról ismét fokozottabb figyelemmel kezdték kísérni az itteni eseményeket, szórványosan kritikákat jelentettek meg a Kalangyában jugoszláviai magyar könyvekről²⁶, s létrejöttek a közvetlen kontaktusteremtés előfeltételei is. 1941 elején magyar alkotók egy csoportja látogatott el hozzánk, s a hosszan tartó elzártság után olvasóközönségünk csaknem lázas érdeklődéssel követte őket felolvasó útjukon: „A látogatók szakadatlanul jöttek-mentek, még vidékről is, egyik a másiknak adta a kilincset. Kelemen János tiszta, izléses és takaros könyvkereskedése, s Globus, valósággal zarándokhelyévé vált a noviszádi magyarságnak.”²⁷

Ezzel az „oldódási” folyamattal egyidejűleg Szirmai Károly publikálási lehetőséget biztosít a romániai magyar íróknak. Előbb csak Szemplér Ferencsel tartja a kapcsolatot, később azonban munkatársnak hívja meg a dél-erdélyi magyar írók egy csoportját is, kik a második bécsi döntés után irodalmi folyóirat nélkül maradnak.²⁸ Egyikük Kuncz Aladárról s új helyzetükről értekeznek, másikuk versekkel jelentkezik, harmadikuk majd csak 1969-ben megjelenő regényének egy fejezetét küldi el.²⁹ Még mielőtt azonban az új mun-

katársak mindegyike akár csak megszólalhatna, a háború Jugoszláviát is eléri, s véget vet a Kalangya kérész életű és mélyen paradoxális megújhodásának.

A Kalangya és a jugoszláv nemzetek irodalma

Meghirdetett programja szellemében a Kalangya kezdettől fogva figyelemmel kíséri a jugoszláv nemzetek irodalmának eseményeit, s csaknem számról számrá közlétesz olyan fordításokat, amelyekkel mind az érték, mind a vajdasági együvé tartozás követelményének eleget kíván tenni. Már az első évfolyamban feltűnik Andrić, Krleža és Krklec, a vajdaságiak közül pedig Jovan Popović, Veljko Petrović és Žarko Vasiljević neve. Túlzás lenne azt állítani, hogy ez a névsor maradéktalanul a Kalangya irodalompolitikai elveit tükrözi, hisz „hivatásos” műfordítók híján folyóiratunknak ekkor is, később is igazodnia kellett a fordítást vállaló munkatársak egyéni ízléséhez. Annyi azonban bizonyos, hogy az első időszakban jórészt mégis Szenteleky és a társszerkesztő Csuka Zoltán intenciói érvényesültek ezen a téren. Szenteleky már a húszas években lelkendezve olvassa Andrićot³⁰, Krležát a legjelentősebb jugoszláv költők egyikének, sőt „abszolút érték”-nek tartja³¹, Veljko Petrovićtyál és Žarko Vasiljevićtyel pedig évek óta mindketten kapcsolatban vannak³². A Kalangya tehát a folytonosság jegyében lát hozzá a jugoszláv szerzők műveinek tolmácsolásához, de úgy, hogy Szenteleky inkább „szépségeket”, Csuka viszont inkább „igazságokat” akar közvetíteni a magyar olvasó felé. Míg Szenteleky pl. könnyecseppel búcsúzik Danica Markovićtól, kinek „minden szaván, minden sóhaján átizzott nagy, jóságos, lázas lelke”³³, Nenad Mitrovtól meg „puha esti némasággal”, „álomlelkű holddal”, „sejtések szent káprázatával” bélelt verset fordít³⁴, addig Csuka Zoltán a Popović-novellák „tiszta emberi értékét”, „pontos ítélezését”, „jövőbe mutatását” emeli ki³⁵, illetve Krleža „megdöbbenő, sötétben örvénylő, kavargó regényén”³⁶ s Hegedušić rajzaihoz írt „mély és hatalmas képzőművészeti tanulmányán”³⁷ ámul.

Biztosra vehető, hogy ez a kétféle, már-már ellentétes, ám a tenniakarásban egymást mégis kiegészítő tájékozódás a továbbiak során követni tudta volna a jugoszláv irodalmi élet minden számottevő törekvését. Mintegy a jelen szintjére emelve a folyóiratot, Szenteleky jó érzéssel igazodott volna el a hagyományosabb áramlatok között, Csuka pedig az avantgarde, sőt az irodalmi baloldal jelenségeit is regisztrálhatta volna. Szenteleky halála és Csuka távozása után azonban ezen a téren is jól érzékelhető irányváltás áll be. Szirmai is szívügyének tekinti ugyan a kapcsolatok ápolását, de mert szerkesztői képességei jóval erősebbek a szervezőieknél, nélkülöznie kell a közvetlen kontaktusok erjesztő hatását. Ebből és „időfeletti” esztétikai nézeteiből következően a szerb szürrealistákat éppúgy mellőzi, akár a szociális irodalom, az „új realizmus” képviselőit, s inkább a klasszikusokat publikálja. Novellát jelentet meg Janko Veselinovićtól, Cankartól, regényrészletet Borisav Stankovićtól, verset

Jakšićtól, Vojislav Ilićtól, Aleksa Šantićtól, az „élő” irodalmat illetően azonban Milan Begović, Ujević, Desanka Maksimović, Rakić, Dučić, Manojlović, Andrić stb. írásművészeténél tovább nemigen megy el.

Az ekképpen kialakuló körképet semmiképp nem tekinthetjük mereven lehatároltnak, bár bizonyos mérvű egyoldalúság föltétlenül jellemző rá. S Szirmai alkalmasint épp ezt az egyoldalúságot szeretné eliminálni a két irodalom és kultúra közötti hídverés újabb módozatainak felkutatása révén. Fölkéri Daka Popovićot, szóljon a folyóiratról, viszonyainkról, az együttműködés lehetőségeiről. A válasz nem is várat magára soká.³⁸ „A jugoszláviai magyar irodalom zsenge hajtását új és fiatal írókkal s a parasztian kemény fejű közönséggel – amilyenek vagyunk e sík földön valamennyien – felnevelni: keserves munka. Hogy a reális, se túl széles, se túl szűk kereteket megteremtsék, égaljunk színcivel kitöltsék s mindenütt megtalálják a mindenhol megfelelő hangot, ritmust és hangsúlyt, ahhoz évtizedek kellene, de elsősorban önbizalom és a követők hite. És mindezt ma csinálni, mikor a fékevesztett nacionalizmus hullámai kicsaptak medrűkből!” – üzeni egyebek között a jóakarató szenátor, írása záradékában pedig a lényegre is rátapint: „Minden tollforgató embernek kötelessége, hogy a népek kulturális közeledésén munkálkodjék, különösen ha szomszéd népekről van szó. Így hamarabb jutunk el a velünk szomszédos Magyarország és a Jugoszláv Királyság között a gentlemen’s agreement-ig. Addig pedig a szomszédi viszonyok sajnálatunkra nem lehetnek normálisak.” A cikkre Várady Imre „volt országgyűlési képviselő” reflektál.³⁹ Siet leszögezni, hogy messzemenően lojálisak vagyunk, hisz „ifjú államunk erősödése, fejlődése és békéje egyúttal kizárólagos előfeltétele itt élő magyarságunk boldogulásának is”, majd arra kéri a szenátort, nyújtson segédkezet ahhoz, hogy a „Száván innen és a Száván túl a lelkek mélyéből a bizalmatlanság eltűnjön, s helyét az egymásrautaltság érzése váltsa fel”. Van abban valami megható, ahogyan ez a két jószándékú úr az együttműködés távlatait megcsillantja, minthogy azonban természetyszerűleg egyikük sem a fennálló társadalmi viszonyok megszüntetésétől, hanem egyes emberek szubjektív óhajától és cselekvésétől várja a cél elérését, a Kalangya írói körének csakhamar be kell látnia, hogy a diplomatikusan eszmecsere mit sem változtatott a fennálló helyzeten.

Szirmai erre más eszközöket és lehetőségeket próbál ki a baráti közeledés gondolatának serkentésére. Amikor a Kalangya az előző egy-két év megpróbáltatásai után 1937 tavaszán „új köntösben” ismét megjelenhet, megnyeri Schwarz Jenőt, a Bácskai Cukorgyár Rt. vezérigazgatóját, hogy bocsásson anyagiakat olyan irodalmi pályázat céljaira, amely a két szomszéd nép közeledésének ügyét egyengetné. Az összesen 20 000 dinárt kitevő díjalapra, az igazgató óhajának megfelelően, Szirmai magyar és szerbhorvát nyelvű novella- és regénypályázatot ír ki⁴⁰, módfelett jellemző azonban, hogy a kezdeményezést csaknem teljes közöny fogadja. A magyar nyelvű pályázatokra csak néhány névtelen dilleltáns novellája fut be, s nem sokkal nagyobb sikerrel zárulnak a szerbhorvát nyelvűek sem, noha azokat jugoszláv folyóiratokban is meghirdették. „Mély sajnálattal láttuk (...), hogy a novellák irodalmi eszközeikben, megírásukban, művészi szándékukban alulmaradtak annak a várakozásnak, amelytől egy komoly és tiszta irodalmi célokat szolgáló irodalmi folyóirat sem távolodhatik el. A novellák konstrukciója gyenge, központi

eseményük szétfolyó, és stílusuk sem tudja fokozni azt a némi hatást, ami a jó emberi szándékból itt-ott kioldódik” – szögezi le első jelentésében⁴¹ a Todor Manojlović, Sima Pandurović és Kázmér Ernő összetételű bíráló bizottság, s a „kívánatos siker érdekében” nyomban javasolja, hogy a regénypályázat határidejét hosszabbítsák meg, díjalapjához pedig csatolják a fennmaradt pénzösszeget. Hasztalan azonban minden igyekezet, az újabb felhívás sem vált ki visszhangot, s a bizottság másodszor is csak az érdektelenséget konstatálhatja: „Tisztában voltunk vele, hogy beérkezett író közömbösen fog majd a pályázat mellett elhaladni, de a szerbhorvát irodalom induló, fiatal írói számára ez az érdekes pályázat valóban szép alkalom lett volna tehetségük kibontakozására. Reményeink teljes egészében nem váltak be, s így a Kalangya is elesik attól, hogy magyar nyelvű fordításban mutasson be olyan szerbhorvát író, aki a két szomszédos nép szívbeli és értelmi közeledésének ügyét mindannyiunk érdeklődését és megbecsülését kiváltó irodalmi eszközökkel szolgálta volna.”⁴²

Mindazonáltal a Kalangya egyetlen pillanatra sem mondott le a magyar és a jugoszláv irodalmak közötti közvetítő szerepről, s a többségi közönyt nem bezárkózással próbálta ellensúlyozni. Szirmai pontosan tudta, hogy a szellemi élet hídjait nem lehet és nem szabad a napi politika függvényeként szemlélni. Éppen ezért, amennyire a folyóirat szűkös anyagi lehetőségei és munkatársai engedték, szabad teret nyitott Kázmér Ernő előtt, ki a recenzió sablonjait szétfeszítve, hosszabb dolgozatok egész sorát publikálta a lapban jugoszláv írókról. Kázmér ekkortájt tanult meg szerbhorvátul, s vérbeli olvasó lévén, csordultig telítődött új élményekkel, információkkal, adatokkal, melyeket lázas sietséggel közölni óhajtott anyanyelvén. Innen van, hogy a részkérdéseket analitikusan megvilágító tanulmányok helyett inkább széles mederben áradó portrékat ír, s ezekben nemcsak friss ismereteit tárja föl szabadon, hanem azoknak lehetséges világirodalmi vonatkozásait is. Olykor, igaz, melléfog⁴³, portréinak zöme azonban éles szemre, tájékozottságra vall, s közülük első-sorban azokat tekinthetjük telitalálat értékűnek, melyek kelet-közép-európai metszéspontokat is kínálnak.⁴⁴

Kázmér Ernő sorozata 1940 őszén megszakadt, a megszállás pedig a kapcsolatok további ápolását is lehetetlenné tette. Ha ennek ellenére a Kalangya időről időre mégis közölt egy-egy verset vagy novellát jugoszláv szerzőktől, annak nem annyira esztétikai, hanem politikai indítéka volt, különösen a háború utolsó periódusában, midőn a „felszabadulás” görögtüzének emlékét íróink rég feledték, s egykori kisebbségi tájékozódásuk már nosztalgiákat is ébresztett bennünk.

A Kalangya és a világirodalom

A világirodalom felé folyóiratunk csak keskeny pallókat tudott megépíteni. Bár ambícióban és lelkesedésben e téren sem volt hiány, több körülmény gátlólag hatott ki a koncepciózus munkára. Az éppen csak megalapozott irodalmi folytonosság biztosítása, a mindennemű „idegen” szövegtől berzenkedő,

„termékeny” műkedvelők féken tartása, az alkotói szabadságot veszélyeztető társadalmi tényezők taktikus figyelemmel kísérése, a kisebb-nagyobb belviszályok elsimítása rengeteg szerkesztői energiát és időt emésztett fel. S ha ehhez hozzávesszük még, hogy a Kalangyának nemigen volt olyan munkatársa, akiben a nyelv- és irodalomismeret, az alkotóképeség és a tanulmányírói kedv harmonikusan kiegészítette volna egymást, akkor a lap világirodalmi anyagának *esetlegessége*, sőt *díszletszerűsége* máris érthetővé válik. Elszigetelten, magányosan állnak ezek a költemények, ritkábban elbeszélések, anélkül hogy sejtetnék legalább, miért épp rájuk esett a választás.

A véletlenszerűség benyomását itt is az értekező próza oszlatja el, mindenekelőtt Kázmér Ernő jóvoltából. Amikor a folyóirat köré tömörült tollforgatók, ki tudja, hanyadszor, ismét panaszt tettek Szirmainál gyakori szerepeltetése ellen, sebzett önérzettel zúdult fel: „Emelt fővel állok írásaim mellett, a legjobbat és legintelligensebbet nyújtom, amit a vajdasági irodalomban adni lehet. Írókat, közönséget nevelek, és világirodalmat nyújtok.”⁴⁵ S ebben nincs semmi túlzás. Akár kritikáit, akár alkalomhoz fűződő terjedelmesebb esszéit⁴⁶ böngésszük, mindig egy olyan intellektus észleleteire és reflexióira fogunk bukanni, amely a világirodalmon „belül” van, s épp ezért ha ír, véletlenül sem a vidékiesség leplezésére vagy helyi kívánalmak kielégítésére törekszik, mint a kalangyások közül többen is, hanem egészen egyszerűen, magától értetődően, a „teljesítmény moralistájaként” formába önti obszervációit.

